

חדשות בן עזר, גיליון מס' 1654
תל-אביב, יום חמישי, ז' בתמוז תשפ"א, 17.6.2021

בלפור חקק הציפייה להתגלות של משיח רביעי

פירוש לסיפור "קץ הפלאות"

מאת בן-ציון יהושע

בן-ציון יהושע, "קץ הפלאות", עשרים וארבעה סיפורים,
הוצאת ניב 2021, 255 עמ'.

הסיפור 'קץ הפלאות' הנכלל בקובץ הסיפורים 'קץ הפלאות' נטוע בתוך תורת המסתורין, המיסטיקה. בקרב החברה המסורתית תוססת החשיבה המיסטית ורווחות האמונות העממיות. למרות שהאליטה החברתית הסתייגה מן המיסטיקה, ההמונים נהו אחר מיתוסים, אמונות עממיות וחיפוש אחר מרפא מתחום המסתורין כמו קמעות, טקסי כפרה ופולחנים שנותנים מענה ישיר לפחדים של האדם.

הסיפור "קץ הפלאות" צומח מתוך החיפוש הזה אחר גאולה. דת של ציוויים וחוקים אינה נותנת מזור לנפש המחפשת רגש, סערה, אכסטזה. בסיפור 'קץ הפלאות' הדמויות המרכזיות הן הנער משה והזקן על סוסו האדום, מוסא. שניהם מחפשים אחר הפליאה, שניהם מתבודדים בטבע ומקווים לגאולה. בעוד החברה סביבם מבקשת אחר המסגרת, אחר הסדר הקיים, הם מבקשים בכל מקום את השמיים ושמי השמיים, תוהים אחר העולמות העליונים.

השבת היא זמן המלאכים

לא פלא שהעלילה מתרחשת באווירת השבת. בתחילה הסיפור אנו נחשפים לדמותו של חכם מאיר שמש, שתפקידו לתקוע בחצוצרת השבת, כדי להזכיר לכולם שהשבת נכנסת ועליהם לסגור כל עסקי המסחר וכל הוויות החולין ולהכין עצמם לשבת המלכה. הסיפור נפתח בשבת הנכנסת, וברקע נשמע מבתי הכנסת הפיוט שכתב ר' שלמה אלקבץ, פיוט קבלי:

לְכָה דוֹדֵי לְקִרְאָת פְּלָה,
פְּנֵי שְׁפַת נִקְבְּלָה...
לְקִרְאָת שְׁפַת לְכוּ וְנִלְכָה,
כִּי הִיא מְקוֹר הַבְּרָכָה
מֵרֹאשׁ מְקַדֵּם נְסוּכָה,
סוּף מַעֲשֵׂה בְּמַחְשָׁבָה תִּחְלָה...

השבת היא משאת הנפש של היהודי בימי החול. זו העת שבה יהודי אומר:
"אֲחַת שְׁאַלְתִּי מֵאֵת יְהוָה אֹתָהּ אֲבַקֵּשׁ שְׁבִיתִי בְּבֵית יְהוָה כָּל יְמֵי חַיִּי לְחַזוֹת בְּנֹעַם יְהוָה
וּלְבַקֵּר בְּהִיכְלוֹ" (תהילים כ"ז ד'). החצוצרה, בדומה לשופר, באה לטלטל את נפשם של
האנשים, לשעות הקדושה המתקרבות. אלה השעות של התגלות המלאכים. כניסתה של
השבת היא גם המועד של התפילה: "שלום עליכם מלאכי השרת, מלאכי עליון."
לא פלא שכאשר הנער משה שומע את קולו של הזקן מוסא עם הקמנצ'ה, הוא מהרהר:

"אות אלוהים הוא, מלאכי אלוהים ירדו לקבל עימי את שבת המלכה, כי מי יילך וישיר בליל שבת במקום נידח כל כך?" (עמ' 82).

התפיסה המיסטית היא שהמלאכים עומדים סביב האל בהיכלו, והם מגינים על העם וצופים את אחרית הימים. שני הגיבורים בסיפור מייחלים לגאולה. הזקן מוסא, נושא דבר נבואה שנותנת מקום כבוד למייסדי שלוש הדתות:

לֵךְ הָאֵל הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא
לֵךְ אֶכוֹף רֹאשׁ.
לֵךְ מֹשֶׁה אֲבִי הַנְּבִיאִים
לֵךְ אֲשָׁפִיל קוֹמָה.
לֵךְ יִשׁוּעַ, לֵךְ מַחְמַד –
לְכֶם אֲנִי קֹד קֹדָה
(עמ' 83)

סגנון תפילתו מעיד שהוא מוסלמי, מה גם שהקוראן עצמו נותן מקום גם הוא למשה, לישו ולמוחמד כנביאים, וזה תואם את התפיסה המוסלמית. יחד עם זה, הוא מייחל לרגע של תפנית בעולם: הפסקת הפיצול בין הדתות והתגלות של משיח רביעי, מייסד דת שכל האנושות תהיה שותפה לה.

מוסא מתגלה בשפה המיסטית שלו, כמי שנטוע במיסטיקה של הדתות השונות. ספרות ההיכלות ויורדי המרכבה בתרבות היהודית אינה זרה לו. כשהוא שומע את הרחש של הנער המסתתר בטבע וצופה בו, הוא אומר: "בשם האל הקדוש, יושב המרכבה וסביבו כרובי-אש, מי הדובר אליי בצל התאנה הקדושה?" (83)

למרות שמוסא הזקן אינו מייצג את היהדות, הוא מוצג כדמות מיסטית, שעונה על המאפיינים של דמות משיחית מן הספרות המיסטית היהודית. הוא רוכב על סוס אדום: "רִאִיתִי הַלֵּלָה וְהִנֵּה אִישׁ רֹכֵב עַל סוּס אֶדָם וְהוּא עֹמֵד בֵּין הַהֶדְסִים." (זכריה א', 8. עמ' 82).

אפוקליפסה של משיח רביעי

הציפייה של הזקן מוסא להתגלות של משיח רביעי, היא סוג של אפוקליפסה, ציפייה אפוקליפטית. אפוקליפסה, אפוקליפטיקה משמעה: התגלות. ברור לנו שההישענות של הכותב על ספר דניאל אינה מקרית: זהו ספר אפוקליפטי מובהק. דבריו של הזקן מוסא לנער, לשאוף תמיד אל מעלה, אל העולם העליון, היא אמירה שמבטאת נהייה אל הנסתר, אל ההתגלות:

"כשאני מטפס על עץ אני לא נופל כי עיניי נשואות תמיד לאמיר העץ. לעולם אינני מביט כלפי מטה אלא רק כלפי מעלה, מטפס ומגיע לצמרת מבלי ליפול. הצמרת זאת הרוח הנשגבה." (עמ' 85).

לא פלא שבעקבות אמירה זו של מוסא, הוא מביע אחר כך כיסופים להתגלות של משיח רביעי.

הנער משה מביע כמיהה שאולי מוסא עצמו הוא המשיח הנסתר העומד להתגלות כמשיח רביעי. הוא אומר לו:

"דוקטור מוסא, אם אמת בפך, למה לא גאלת את האנושות עד היום?" (עמ' 88)

ואז יש פואנטה מעניינת: מוסא רומז לנער שבכל דור יש משיח רביעי שמחכה להתגלות, ואם אינו מתגלה, קם לו יורש. הוא מסמן לנער שאולי עתה לאחר שגילה לנער את שליחות האפוקליפטית בעולם, ייתכן שהנער משה הוא היורש של השליחות הזאת, והוא יהיה המשיח הרביעי.

כך אומר מוסא למשה:

"הפגישה שלנו באה לבשר על חילופי משמרות ותפקידי עלי אדמות תם ונשלם. אולי איזה נער תימהוני מכשיר ברגע זה את עצמו לרשת את מקומי." (עמ' 88)

במיסטיקה תופסים מקום סיפורי בראשית, שלבשו פרשנות נסתר. כך משתמש גם מוסא בסיפור מגדל בבל, להסביר את הנסתר בעולם בתופעת הפיצול של האנושות לעמים ודתות, לתרבויות ושפות שיש ביניהן שיח אך גם ריב ומדון, עקב המרד באל בימי בראשית. מאז המאבק של האנשים במגדל בבל באל, יש ציפייה בתרבות המיסטית, להתגלות של משיח שיביא לגאולת העולם ולניצחון האור על החושך, לניצחון על מגדל בבל:

"ההתרברבות של בני אדם שביקשו להיות מעל הבריאה ובנו את 'מגדל בבל', גרמה לכך שאלוהים פילג את שפתם והפיץ אותם על פני כל הארץ. בזיעת אפם ובדרך הקשה לומדים בני אדם את עוצמתו של אלוהים." (עמ' 87)

לסיום: אין זה מקרי, שהדמויות בסיפור הן הנער משה, והזקן מוסא. הם ממשיכו של משה שעלה למרום לקבל את לוחות הברית. במדרשים שלנו מתואר שלעיניו של משה האל נגלה כשהוא "קושר כתרים לאותיות" (מסכת שבת פ"ט, ע"א). משה, על פי המסורת, הוא היחיד שדיבר עם אלוהים, ותיווך בינו לבין העם. כבר בראשית דרכו כנביא, האל מתגלה אליו בסנה ומגלה לו את שמו: "אהיה אשר אהיה" (שמות ג', 14).

גם הנער משה אינו נער רגיל: הוא חש עצמו כממשיך שושלת מיסטית. הוא מסביר למוסא, למה הוא משוטט בטבע עם כניסת השבת, וההסבר שלו קושר אותו למורשת של האר"י ותלמידיו:

"אני, גמגם משה, 'אני נער יהודי שיצא לקבל את פני שבת המלכה'."

"בערב שבת האר"י וגורי האר"י לבשו בגדי לבן ואמרו זה לזה: 'בואו ונצא לקראת כלה', ויצאו לטבע רחוק ממקום יישוב לקבל את פני השבת ובפיהם מתנגן הפיוט של ר' שלמה אלקבץ: 'לְכָה דוֹדִי לְקִרְאָת פֶּלֶה פָּנֶי שֶׁבֶת נִקְבְּלָה', "" (עמ' 84).

ארבעת יסודות העולם

במיסטיקה היהודית נתפסת האלוהות כרצף של ספירות אלוהיות, שנשענות על ארבעת יסודות העולם: רוח, מים, אש ועפר. ואנו רואים תפיסה זו גם בדבריו של מוסא לנער משה:

"העולם בנוי מארבע רוחות השמיים, מארבעה יסודות – אוויר, מים, אדמה ואש; ארבע כנפיים למלאכי אלוהים, ארבע עונות לשנה, ארבעה קירות לבית, לתיבה ארבעה דפנות. כיסא או שולחן עם שלוש רגליים יקרו ויפלו. המשיח הרביעי הוא החולייה החסרה, שתביא שלום עולמי ושלמות עולמית." (עמ' 87).

הסיפור נותן מקום מיוחד לצירוף 'קץ הפלאות' שיסודו בספר דניאל. ואכן בצד ספרות החזיונות שצמחה מספר יחזקאל ומראה המרכבה העליונה, יש חשיבות מיוחדת במיסטיקה היהודית לדניאל, שדמותו ונבואתו השפיעו לאורך הדורות על המיסטיקה היהודית, אך גם על המיסטיקה הנוצרית. חלק גדול מן המיסטיקה של אחרית הימים, חישובי קץ העיתים,

והציפיה למשיח – צמחו מנבואתו של דניאל. הסופר ב"צ יהושע אף מגדיל לעשות, וקובע כמוטו לקובץ הסיפורים את הפסוק מדניאל:

וַיֹּאמֶר לְאִישׁ לְבוּשׁ הַבָּדִים
אֲשֶׁר מִמַּעַל לְיָמֶיךָ הֵיכָא
עַד מָתִי קֵץ הַפְּלָאוֹת.
(דניאל, י"ב, ו')

אל נשכח גם ששם הקובץ עצמו הוא "קץ הפלאות". השם עצמו הוא דו משמעי: על פי התרגום של 'קץ' מארמית, הכוונה היא: זמן הפלאות. אך על פי העברית העכשווית: סוף הפלאות והניסים. יש ציפייה באמצעות שתי הדמויות בסיפור, לסוף עידן הפלאות, לסוף חישובי הקץ. הציפייה היא לגאולה ממשית עלי אדמות.